

О. Ю. Кочергіна,
аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

СУЧАСНИЙ ЗМІСТ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ ЯК НЕВІД'ЄМНОЇ КАТЕГОРІЇ ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

О. Kocherhina,
postgraduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv

MODERN CONTENT OF FREE TRADE AREA AS ESSENTIAL CATEGORY OF INTEGRATIONAL DEVELOPMENT

У статті розглянуто різні підходи до визначення категорії "зона вільної торгівлі", зокрема системний та синергетичний, виділено суть цього явища та його зміст, а також на основі проведеного аналізу, розроблено власну дефініцію поняття.

The paper deals with the different approaches to the definition of the category of free trade area, including systematic and synergetic approaches. The essence and the content of the discussed concept were defined. Based on the analysis conducted, the author's definition of the term was given.

Ключові слова: зона вільної торгівлі, системний підхід, синергетичний підхід, поглиблена та всеосяжна зона вільної торгівлі.

Key words: free trade area, systematic approach, synergetic approach, Deep and Comprehensive Free Trade Area.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У ХХ ст., викликавши великий інтерес у науковій спільноті, процеси інтеграції отримали бурхливий розвиток в світовій економіці. Регіональна інтеграція стала однією з основних тенденцій розвитку міжнародних економічних відносин. Однак оскільки ця сфера досліджень в економічній науці є відносно молодого, існують деякі розбіжності в розумінні суті цього явища. Сучасна світова економіка характеризується посиленням міжнародної інтеграції, що проявляється, у створенні міждержавних об'єднань на основі угод про лібералізацію умов торгівлі. Одним із таких є зона вільної торгівлі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У працях багатьох вчених сформовано концептуальні засади дослідження закономірностей формування зон вільної торгівлі, описано їх історичні особливості виникнення та розроблено підходи до оцінювання впливу функціонування регіональних торговельних об'єднань. Питанню формування зон вільної торгівлі приділено чимало уваги в публікаціях іноземних та вітчизняних учених та спеціалістів, а саме у працях Д. Рікардо, Б. Баласса, В. Віллема, В. Шевченка, І. Амеліної, І. Бураковського, Н. Осадчої, А. Румянцева, А. Філіпенка, О. Шниркова та багатьох інших авторів. Для того, щоб проаналізувати роль зони вільної торгівлі в системі інтеграційної взаємодії, перш за все, необхідно дати визначення даній категорії. За допомогою категорій наука досліджує процеси та явища економічної сфери життєдіяльності суспільства, а також аналізує інтереси суб'єктів суспільного виробництва, які персоналікують собою реальні виробничі відносини [17, с. 6].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Теоретичною базою дослідження є фундаментальні праці вчених в області питань міжнародних економічних відносин, зокрема економічної інтеграції та початкового етапу її розвитку у форми зони вільної торгівлі. Метою статті є визначення ролі зони вільної торгівлі в системі інтеграційної взаємодії країн через призму категоріального апарату.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Основоположником доктрини вільної торгівлі вважається визначний представник класичної школи політичної економії Давід Рікардо, який надавав великого значення розвитку торговельних зв'язків, ціноутворення і конкуренції. У центрі його аргументації знаходиться теорія порівняльних переваг, що розкриває взаємозалежність між зовнішньою торгівлею та споживанням, виробництвом і нормою прибутку.

Теорія Д. Рікардо полягає в підвищенні ролі зовнішньої торгівлі в рамках поглиблення міжнародного поділу праці. Англійський теоретик вважав, що зовнішня торгівля є джерелом прогресу і єдиним фактором, здатним запобігти зниженню прибутку. Таким чином, концепція порівняльних переваг або порівняльних витрат переходить в інтернаціональне суперництво. На думку Д. Рікардо, прерогативний характер зовнішньої торгівлі передбачає розширення маси та різноманітності товарних рядів, на які може витратитися дохід [5]. У той же час, зовнішня торгівля сприяє розвитку виробництва завдяки значній чисельності та дешевизні імпортованих товарів, створюючи фактор заощадження і накопичення капіталу за рахунок скорочення споживчих витрат.

Д. Рікардо виявив, що можливості прибуткового товарного обміну між державами набагато ширші, ніж це

Таблиця 1. Дослідження суті та змісту поняття зони вільної торгівлі

№	Автор, рік	Суть явища	Зміст явища
1.	Баласа Б. (1961)	стадія економічної інтеграції	що передбачає скасування тарифів і кількісних обмежень у взаємній торгівлі [2, с. 2]
2.	Віллем М. (2001)		всі торговельні перешкоди, а саме імпорتنі мита та кількісні обмеження, скасовуються між партнерами, але кожна країна може встановлювати свій власний митний тариф щодо третіх країн [7, с. 24]
3.	Фомічев В.І. (2001)	початковий етап, або стадія інтеграційного співробітництва	на якій країни-учасниці скасовують взаємні торгові бар'єри, але при цьому зберігають повну свободу дій у своїх економічних зв'язках з третіми країнами [18, с. 121]
4.	Кембриджський словник	група країн	які погодилися імпортувати та експортувати товари один одного без звичайних податків, обмежень тощо [13]
5.	Словник термінів страхової політики ОЕСР		у межах якої тарифи та нетарифні торговельні бар'єри між членами, як правило, скасовуються, але без спільної торгової політики щодо нечленів [14]
6.	Словник Financial Times	дві або більше країн	які усувають тарифні та інші бар'єри, що впливають на їхню торгівлю, одночасно зберігаючи або застосовуючи тарифи на імпорту з країн, що не є членами цієї зони [11]
7.	Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера	зона	у межах якої група країн підтримує вільну безмитну торгівлю [9, с. 230]
8.	Економічний словник-довідник	обмежена територія	на якій діють пільгові економічні умови для іноземних і національних підприємств [12]
9.	Амеліна І.В.	форма міжнародної економічної інтеграції	згідно з якою відміняються торговельні обмеження між країнами-учасницями інтеграційного об'єднання і передусім знижуються або усуваються митні податі [8, с. 194]
10.	Савченко І.Г.	міждержавна угода	згідно з якою митні тарифи між країнами-учасницями ліквідуються, проте кожна країна встановлює власні тарифи для третіх країн (країн – не учасниць) [16, с. 86]
11.	Джексон Дж.	інструмент економічної політики	торгівля без дискримінації іноземних товарів [4, с. 1253]
12.	Шевченко В.	система преференційної лібералізації торгівлі у рамках пари або групи країн	в основі якої лежить зниження імпорتنих тарифів відносно партнерів по ЗВТ [19, с. 213]

Джерело: складено автором за матеріалами [2; 4; 7—9; 11—14; 16; 18; 19].

передбачав А. Сміт. Згідно з теорією А. Сміта, держава має керуватися абсолютними перевагами перед своїми партнерами та продавати на зовнішньому ринку ті товари, які вона виробляє дешевше інших країн. Розвиваючи думку А. Сміта, Д. Рікардо обґрунтував, що не лише держави з абсолютними перевагами, а будь-яка держава може бути гравцем у міжнародній торгівлі з вигодою для себе. Держава може й не мати абсолютних переваг, але їх притаманні певні порівняльні переваги. Концепція порівняльних переваг наголошує на тому, що на необмеженому ринку кожне джерело виробництва буде, як правило, спеціалізуватися на тій діяльності, яка характеризується порівняльною, а не абсолютною перевагою. Кінцевим результатом буде багатство і благополуччя для всіх учасників зони вільної торгівлі.

Надалі поняття "зона вільної торгівлі" розвивалося та набувало розширеного змісту, що дає змогу провести глибокий аналіз та представити власне бачення відповідної категорії. Дефініції категорії "зона вільної торгівлі" представлені в таблиці 1.

Аналізуючи різні взаємодоповнюючі поняття ЗВТ, слід зазначити, що найбільш повне визначення повинно

включати елементи, зв'язки, властивості та мету, за допомогою якої відображається об'єкт. Отже, з таблиці зрозуміло, що американський економіст Б. Баласа, професор університету Еразмус у Роттердамі М. Віллем, а також російський вчений В. Фомічев дотримуються визначення зони вільної торгівлі як стадії або початкового етапу економічної інтеграції. Ця стадія передбачає, що країни-учасниці скасовують взаємні торгові бар'єри, але при цьому зберігають повну свободу дій у своїх економічних зв'язках з третіми країнами: відміняють або, навпаки, запроваджують нові мита або інші обмеження, укладають будь-які торгово-економічні договори та угоди. З цієї причини між країнами-учасницями зони вільної торгівлі зберігаються митні кордони і пости для контролю походження товарів, які перетинають їхні державні кордони, і як би "відсікають" від пільгового перевезення ту частину товарної маси, що завезена з третіх країн [18, с. 121].

Слід зазначити, що дане визначення категорії є найбільш узагальненим, однак, не вказує на подальші наслідки та результати застосування вказаних обмежень. Те саме стосується й визначень зі словників (Кембри-

джського, термінів страхової політики ОЕСР, Financial Times, енциклопедії бізнесмена, економіста, менеджера та економічного словника-довідника), хоча ЗВТ розглядається як група країн або обмежена територія, зона. Тим не менш, кожне з дефініцій відрізняється лише по суті, а не за змістом.

Український економіст В. Шевченко вважає, що ЗВТ за змістом є системою преференційної лібералізації торгівлі у рамках пари або групи країн, в основі якої лежить зниження імпорتنих тарифів відносно партнерів по ЗВТ. Тобто це той торговельний режим, який не позбавляє своїх учасників жодної частки їхнього національного суверенітету, незалежності їхньої зовнішньоторговельної політики та не започатковує незворотних інтеграційних процесів між країнами. Суперечливим є твердження про те, що ЗВТ запроваджує економічну інтеграцію взагалі, оскільки, як і будь-який торговельний режим, ЗВТ може бути впроваджена і скасована простим адміністративним рішенням. Створення та функціонування ЗВТ впливає на технологічний розвиток, конкурентні переваги, інвестиційну привабливість та фінансові зв'язки країн-учасниць.

Так, визначення поняття ЗВТ, запропоноване В. Шевченко та вказане у Кембриджському словнику, словника термінів страхової політики ОЕСР та Financial Times, сформульоване на основі системного підходу. Даний підхід передбачає комплексне вивчення об'єкта як єдиного цілого з позицій системного аналізу. Застосування системного підходу для вивчення ЗВТ дозволяє значно розширити уявлення про її сутність і тенденції розвитку, більш глибоко і всебічно розкрити зміст процесів, що відбуваються, виявити об'єктивні закономірності формування цієї багатоаспектної системи. В цілому, увага дослідників направлена на елементи, які взаємодіють, однак їх властивості не визначені. Встановлення в системі стійких взаємозв'язків елементів на всіх рівнях і щаблях, тобто встановлення закону зв'язків елементів, є виявлення структурності системи як наступний рівень конкретизації цілого.

Вітчизняний науковець Амеліна І.В. характеризує зону вільної торгівлі як форму міжнародної економічної інтеграції. Оскільки форма з філософської точки зору є внутрішньою організацією змісту, а беручи до уваги розташування кожної країни-потенціальної учасниці ЗВТ на певній території, суть явища відображається. Разом з тим, у цьому визначенні відсутній вплив такої взаємодії на суб'єктів, що не приймають участі, тому воно є недопрацьованим.

Інший вітчизняний науковець, що займається проблематикою ЗВТ, Савченко І.Г., розглядає ЗВТ як міждержавну угоду, однак, угода, укладена між державою та інтеграційним угрупованням, виходить на вищий рівень. Відтак вказане визначення категорії є неповним.

Визначення ЗВТ як форми та угоди можна розглянути з позиції синергетичного підходу, який передбачає вивчення складних систем, що самоорганізуються. В цьому випадку, формування регіонального об'єднання як системи та отримання синергетичного ефекту можливе лише за умови зміцнення зв'язків між економіками країн-учасниць, тобто усунення обмежень, а саме ліквідація митних бар'єрів, на доступ до факторів виробництва, господарюючих суб'єктів та їх продукції на

ринки одна одної. Передбачається, що отримане ціле буде переважати над сумою елементів, і його можливості будуть вищими за властивості частин, тобто матиме місце інтеграція вигод від об'єднання стратегій і економії на масштабі.

За даними статті професора Каліфорнійського університету та деяких інших американських вищих навчальних закладів, Джексона Дж., ЗВТ є інструментом економічної політики, тобто засобом впливу. Тим не менш, це визначення є досить загальним, оскільки не враховує суб'єктів взаємодії.

Варто зазначити, що розуміння вільної торгівлі як торгівлі вільної від державного регулювання та / або податків означає, що зусилля щодо розширення вільної торгівлі повинні зосереджуватися на ослабленні регулювання та податків, спрямованих на захист громадського здоров'я або заохочення інших цінностей, які можуть конкурувати з розширенням продажів товарів за більш низькими цінами. Беручи до уваги вищевказані підходи, вважаємо за доцільне приєднатися до точки зору авторів, які розглядають зону вільної торгівлі як певну територію, оскільки, на нашу думку, таке трактування найбільш повно розкриває економічні взаємозв'язки групи країн.

Таким чином, пропонуємо власне теоретичне обґрунтування терміну "зона вільної торгівлі" задля подальшого дослідження перспектив її розвитку як інтеграційної категорії. Зона вільної торгівлі — це певний географічний простір, в рамках якого об'єднується група взаємозацікавлених країн, що прагнуть за допомогою угоди скасувати торговельні обмеження щодо один одного з метою стимулювання вільного переміщення товарів, вироблених на цій території, підвищення інвестиційної привабливості та зміцнення фінансових зв'язків, однак, залишити тарифи по відношенню до третіх країн.

Для того, щоб удосконалити тарифне регулювання, необхідно скасувати експортні та імпорتنі мита у взаємній торгівлі щодо товарів, що походять з територій держав-учасниць угоди про створення зони вільної торгівлі. Слід уніфікувати перелік товарів, за яким зберігається особливий порядок експорту та імпорту, за винятком заходів, що застосовуються відповідно до принципів і правил СОТ.

Зони вільної торгівлі та угоди припускають у певній мірі каскадне долучення. У випадку, якщо деякі держави підписали угоду про формування ЗВТ (як торговельний блок або як форум окремих членів ЗВТ) із державами, об'єднаними іншими домовленостями про вільну торгівлю або з іншою країною, то нова ЗВТ буде складатися зі старої ЗВТ у кооперації із новою країною.

На сьогодні за даними СОТ станом на 19 жовтня 2017 року зареєстровано 301 діючих регіональних торгових угод, у тому числі тих, в яких однієї зі сторін виступає масштабне інтеграційне об'єднання (а саме, Європейський Союз, Європейська асоціація вільної торгівлі — ЄАВТ, Асоціація країн Південно-Східної Азії — АСЕАН тощо). Серед зазначеної кількості торгових угод, 239 стосуються формування зон вільної торгівлі. Варто зазначити, що 33 регіональні торгові угоди перебувають на стадії переговорів [15]. Проте, як показує практика, процес утворення і функціонування ЗВТ є

досить суперечливим: з нотифікованих у СОТ ЗВТ реально і ефективно діють менше половини.

Враховуючи факт, що координація і тим більше уніфікація зовнішньоекономічної діяльності в рамках ЗВТ є достатньо складним і тривалим процесом у силу відмінностей економічних потенціалів, географічного та геополітичного положення, різноскерованості економічних реформ, необхідні не стільки масштабні поєднуючі проекти, скільки послідовні і поступові кроки по створенню нормативно-законодавчої бази держав, що відповідає вимогам договору про створення ЗВТ і сучасного міжнародного права. При веденні бізнесу в рамках регіональних та двосторонніх торговельних угод слід також брати до уваги різні механізми врегулювання спорів, різні режими стандартів й інші механізми гармонізації. Дотримання їх у процесі співпраці з країнами-учасницями може бути складним завданням [10, с. 75]. Тим не менш, загальні вигоди від торгівлі на території ЗВТ можуть бути використані для компенсації наслідків зниження торгових бар'єрів у відповідних галузях економіки.

З часом зміст торговельних угод істотно змінився. Зокрема основна увага зосереджена на переході від поверхневих торговельних угод, що зосереджуються головним чином на лібералізації торгівлі товарами, до більш глибоких торговельних угод, що також лібералізують торгівлю послугами, ринки державних закупівель та транскордонні інвестиції, а також включають у себе міри на впровадження національних регуляторних режимів. Для позначення таких зон використовується термін DCFTA (Deep and Comprehensive Free Trade Area) або Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі (ПВЗВТ) [3, с. 839]. Фактично ПВЗВТ є ЗВТ з елементами спільного ринку, однак, не включають в себе елементи митного союзу. ПВЗВТ, крім скасування тарифів і кількісних обмежень у взаємній торгівлі партнерів, також передбачає часткову лібералізацію руху факторів виробництва і гармонізацію законодавства.

Одним із яскравих прикладів поглибленого співробітництва в рамках ЗВТ є Транс-Тихоокеанське стратегічне економічне партнерство. Така угода охоплює безпрецедентну кількість питань торгової порядку. Вона регулює не тільки сфери міжнародної торгівлі товарами і послугами (доступ на ринки), переміщення капіталів і робочої сили, а й внутрішні правила в країнах-учасниках у таких областях, як трудові права, екологія, інтелектуальна власність та ряд інших. Мається на увазі, що угода містить підвищені зобов'язання щодо транспарентності застосовуваних правил торгівлі (попереднє опублікування та обговорення з бізнесом, доступ до інформації, чіткі роз'яснення та ін.) [6]. Подібні угоди є позитивним впливом для міжнародних компаній, перш за все, стосовно формування великих привабливих ринків з низькими бар'єрами для руху товарів, послуг та інвестицій між країнами, що оформили в угоду. вказане партнерство містить достатню кількість положень, які підтримують практичне наповнення таких ефектів навіть незважаючи на те, що власне торговий та інвестиційний режим буде змінюватися досить повільно.

ПВЗВТ відрізняється від інших видів преференційних торговельних угод, оскільки вона передбачає суттєву конвергенцію до норм та законодавства об'єднан-

ня, але не пропонує країнам-партнерам тлумачення правил гри. Презумпція полягає в тому, що те, що входить у напрацьоване законодавство, є доречним для країн-партнерів, навіть якщо вони не є кандидатами на вступ. Питання про те чи ПВЗВТ допомагає вирішити існуючі обмеження на зростання в країні-партнері (що, як правило, відрізнятиметься між країнами), або зробити це таким чином, щоб мінімізувати співвідношення витрат до виплат, є важливим для країн, які не мають перспективи приєднання до інтеграційного угруповання [1, с. 43]. Таким чином, сприйняття ПВЗВТ як найкращого інструменту використання є політичним питанням для країн інтеграційного об'єднання.

ВИСНОВКИ

Великі зміни, пов'язані з ПВЗВТ, полягають у тому, що вони є набагато більш регламентованими. ПВЗВТ подібні до торгових угод у рамках Європейської політики добросусідства з точки зору проблемних областей, які охоплюються, але вони суттєво відрізняються від підходу, прийнятого для їх вирішення. Замість розгалуженої мови "м'якого законодавства" вони встановлюють конкретні, обов'язкові для виконання (примусові) дисципліни та прагнуть до (поступової) конвергенції політики у критичних областях та країнах інтеграційного угруповання. Більшість того, що вимагається від ПВЗВТ стосується реформ національної політики країн-партнерів. У такий спосіб, більша частина того, що можна було б досягти за допомогою ПВЗВТ, у принципі також може бути отримана шляхом односторонніх, автономно впроваджених політичних змін.

Таким чином, можна констатувати, що, активно розпочавшись у другій половині ХХ ст., інтеграційні процеси не втратили своєї актуальності до тих пір. Зона вільної торгівлі є найбільш поширеною формою інтеграції в сучасному світі. Разом з тим, торговельні угоди мають важливу потенційну роль у зменшенні політичної невизначеності та підвищенні довіри чи покращення реформ, але незрозуміло, чи забезпечує ПВЗВТ більшу довіру, ніж преференційна торгова угода, що базується на прийнятті міжнародних стандартів та належних регуляторних практик. Незалежно від форми преференційної торгової угоди, важливо враховувати, що переваги реформ будуть більшими, якщо вони застосовуватимуться до всіх торговельних партнерів. У цьому відношенні більш широкі загальні торговельні угоди та співробітництво, що зосереджуються на міжнародних передових практиках та стандартах, можуть бути більш простішими для інших країн.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Дослідження в даному напрямку можуть бути продовжені, оскільки ця робота не вичерпує всієї глибини розкриття сутності та значення зони вільної торгівлі. Важливим залишається завдання порівняти існуючі зони вільної торгівлі з метою виявлення їх основних характеристик, а також розглянути інституційні обмеження, що можуть впливати на формування таких зон.

Література:

1. Ayadi R., Dabrowski M. and De Wulf L. (eds.). Economic and Social Development of the Southern and Eastern Mediterranean Countries / R. Ayadi, M. Dabrowski & L. De Wulf. — New York, Springer International, 2015.

2. Balassa B. The Theory of Economic Integration / B. Balassa. — Homewood, Illinois, USA, 1961.
 3. Hoekman B. and Ozden C. The Euro-Mediterranean Partnership: Trade in Services as an Alternative to Migration? / B. Hoekman & C. Ozden. Journal of Common Market Studies. — 2010. — 48 (4). — P. 835—58.
 4. Jackson J.H. World Trade Rules and Environmental Policies: Congruence or Conflict? 49 WASH. & LEE L. REV. 1227—1278 (1992).
 5. Ricardo D. On The Principles of Political Economy and Taxation, In The Works and Correspondence / D. Ricardo, P. Sraffa, & M.H. Dobb. — Cambridge University Press, Cambridge, USA, 1962.
 6. Trans Pacific Partnership trade deal signed in Auckland [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bbc.com/news/business-35480600>
 7. Willem M. The Economics of European Integration: Theory, Practice, Policy / M. Willem. — Ashgate Pub Ltd, Farnham, England, 2001.
 8. Амеліна І.В. Міжнародні економічні відносини [текст]: навч. посіб. / Амеліна І.В., Попова Т.Л., Владимиров С.В. — К.: "Центручбової літератури", 2013. — 256 с.
 9. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / За ред. а Р. Дяків. — К.: Міжнародна економічна фундація, 2000. — 703 с.
 10. Комар Н. Зони вільної торгівлі: еволюція і ефекти для країн-учасниць / Н. Комар // Вісник ТНЕУ. — 2015. — № 1. — С. 68—79.
 11. Офіційний сайт Financial Times [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://lexicon.ft.com>
 12. Офіційний сайт Економічного словника-довідника [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sesia.org.ua>
 13. Офіційний сайт Кембриджського словника [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dictionary.cambridge.org>
 14. Офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://stats.oecd.org/glossary>
 15. Офіційний сайт Світової організації торгівлі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.wto.org
 16. Савченко І.Г. Парадигма створення зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом / І.Г. Савченко // Економіка розвитку. — 2011. — № 1. — С. 85—88.
 17. Старостіна А.О., Кравченко В.А. Сутність та практичне застосування методики конструювання категоріального апарату економічної науки (на прикладі понять "глобалізація" та "підприємницький ризик") // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. — 2011. — № 128. — С. 5—10.
 18. Фомичев В.И. Международная торговля: учебник. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2001. — 446 с. — (Серия "Высшее образование").
 19. Шевченко В. Розвиток зон вільної торгівлі та міжнародні фінансові зв'язки / В. Шевченко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. — 2012. — Вип. 104 (частина II). — С. 212—223.
- References:
1. Ayadi, R. Dabrowski, M. and De Wulf, L. (2015), Economic and Social Development of the Southern and Eastern Mediterranean Countries, Springer International, New York.
 2. Balassa, B. (1961), The Theory of Economic Integration. Homewood, Illinois, USA.
 3. Hoekman, B. and Ozden, C. (2010), "The Euro-Mediterranean Partnership: Trade in Services as an Alternative to Migration", Journal of Common Market Studies, vol. 48 (4), pp. 835—58.
 4. Jackson, J. H. (1992), World Trade Rules and Environmental Policies: Congruence or Conflict?, 49 WASH. & LEE L. REV, pp. 1227—1278.
 5. Ricardo, D. (1962), On The Principles of Political Economy and Taxation, In The Works and Correspondence, Cambridge University Press, Cambridge, USA.
 6. BBC News (2016), "Trans Pacific Partnership trade deal signed in Auckland", available at: <http://www.bbc.com/news/business-35480600> (Accessed 10 Dec 2017).
 7. Willem, M. (2001), The Economics of European Integration: Theory, Practice, Policy, Ashgate Pub Ltd, Farnham, England.
 8. Amelina, I.V. Popova, T. L. and Vladymyrov, S. V. (2013), Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny [International Economic Relations], Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.
 9. Diakiv, R. (2000), Entsyklopediia biznesmena, ekonomista, menedzhera [Encyclopedia of Businessmen, Economist, Manager], International Economic Foundation, Kyiv, Ukraine.
 10. Komar, N. (2015), "Free trade areas: evolution and effects for member-countries", Bulletin of Ternopil National Economic University, vol. 1, pp. 68—79.
 11. Financial Times (2017), available at: <http://lexicon.ft.com> (Accessed 10 Dec 2017).
 12. Economic Dictionary-Directory (2017), available at: <http://www.sesia.org.ua> (Accessed 10 Dec 2017).
 13. Cambridge Dictionary (2017), available at: <http://dictionary.cambridge.org> (Accessed 10 Dec 2017).
 14. Organization for Economic Cooperation and Development (2017), available at: <https://stats.oecd.org/glossary> (Accessed 10 Dec 2017).
 15. World Trade Organization (2017), available at: www.wto.org (Accessed 10 Dec 2017).
 16. Savchenko, I.H. (2011), "The paradigm of the creation of a free trade area between Ukraine and the European Union", Economy of Development, vol.1, pp. 85-88.
 17. Starostina, A.O. and Kravchenko, V.A. (2011), "The essence and practical application of the methodology of constructing a categorical apparatus of economic science (for example, the concepts of "globalization" and "entrepreneurial risk")", Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Economics, vol. 128, pp. 5—10.
 18. Fomichev, V.I. (2001), Mezhdunarodnaia torhovlia [International trade], 2nd ed., INFRA-M, Moscow, Russia.
 19. Shevchenko, V. (2012), "The development of free trade areas and international financial relations", Actual Problems of International Relations, vol. 104 (part II), pp. 212—223.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2017 р.